

**НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ СЕЛЯНСТВА
ТА ВИВЧЕННЯ АГРАРНОЇ ІСТОРІЇ
ЧЕРКАСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО**

[HTTP://NDIS.CDU.EDU.UA](http://ndis.cdu.edu.ua)

**АГРАРНЕ ЗАКОНОДАВСТВО НАЦІОНАЛЬНИХ
УРЯДІВ ПЕРІОДУ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ
1917 - 1921 РР.**

Термін «Українська революція»

У газеті «Свобода» 17 липня 1917 р. була опублікована стаття Василя Білінського «Чотири місяці революційного життя на Україні», в якій йшлося про «відкриття» світові 35-мільйонного українського народу, про невіру українців московським обіцянкам і бажання досягти за будь-яку ціну негайної автономії України.

У вересні 1917 р. у статті І. Крип'якевича «Півроку української революції», в якій йшлося про те, що *«організація українства перейшла будь-які сподівання і серед загальноросійської анархії Україна виглядала найкраще зорганізованою провінцією»*.

У грудні 1917 р. західний експерт зі східних питань Роман Кноль використав категорію «Українська революція» як антитезу російській революції».

Зі статті Тетяни Бевз

URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/bevz_ukrainska-1.pdf

29 квітня – 14 грудня
1918 – правління
гетьмана Павла
Скоропадського

березень 1917 –
квітень 1918 –
Центральна Рада

грудень 1918 –
листопад 1921 –
влада Директорії
УНР

ЗУНР
13 листопада 1919 -
15 березня 2023

у 1917 р. із 31214,5 тис мешканців дев'яти Наддніпрянських українських губерній 24237,3 тис осіб були селянами (77,7%). За підрахунками Ю. Котляра, у розпорядженні селян перебувало 28 млн дес. землі, або 64% усієї загальногосподарської земельної площі. У регіональному поділі на кожне селянське господарства припадало: на Правобережжі – 5,4 дес., на Лівобережжі – 6,8 дес., на Півдні – 8,5 дес. Розміри поміщицьких господарств у середньому становили 1740 дес. на господарство.

У великих землевласників, що становили 0,8% населення, перебувало 40% загального земельного фонду, тоді як в 57,6% мало- та середньозаможного селянства – 11,5% земельного фонду.

Складне соціально-економічне становище селянства на початку 1917 р. _____

- 1) об'єктивні процеси утвердження ринкових відносин у сільському господарстві, до яких селяни не були готовими;
- 2) збереження залишків пережитків кріпацтва, а особливо відробітки, які були для селян досить дошкульними.
- 3) виконання на користь поміщиків і держави численних натуральних та грошових повинностей;
- 4) неврожайні роки, які повторювалися в Росії з періодичністю в 3–4 роки;
- 5) брак робочих рук на селі. До армії в роки Першої світової війни було мобілізовано близько 4 млн чоловічого населення села;
- 6) до весни 1917 р. третину коней у селян було реквізовано для потреб армії. На плечі селян також тягарем лягли продовольчі реквізиції на потреби армії, узаконені 29 листопада 1916 р.;
- 7) різке зменшення постачання села сільськогосподарським інвентарем, технікою, такими простими, однак необхідними для селян знаряддями праці, як серпи і коси.

Селянські господарства України (1917 р.)

Селянські господарства	за Ю. Котляром	за В. Малькіним	за І. Куташевим
Без власного посіву	700 тис.	625 тис.	633 тис.
З посівом до 1 десятини	–	616 тис.	625 тис.
З посівом від 1 до 3 десятин	800 тис.	647 тис.	657 тис.

Період Української Центральної Ради

I ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ СЕЛЯНСЬКИЙ З'ЇЗД

28 ТРАВНЯ – 2 ЧЕРВНЯ 1917 Р.

Ви знаєте, браття-селяни, що Українська Центральна Рада є тією організацією, яку обрано представниками всього українського народу, аби організувати цей народ для спільної боротьби за землю і волю, за національно-політичні права всього народу. Центральна Рада, в склад якої входять і члени селянської спілки, піклується про економічний, національний і політичний добробут народу...

2500 ДЕЛЕГАТІВ

резолуція «Про землю»
І Всеукраїнського
селянського з'їзду

- скасовувалася приватна власність на землю;
- передбачалося формування земельного фонду, який повинен був підпорядковуватися Українському сейму;
- користування землею надавалося тим, хто буде її обробляти «своїм руками»;
- зазначалася важливість встановлення трудової норми;
- усі витрати пов'язані з аграрними трансформаціями покладалися на державу;
- для справедливого вирішення аграрної проблеми передбачалося створення Центрального Українського земельного комітету;
- вирішення проблем із переселенням оголошувалися пріоритетними;
- допускалася можливість створення гуртового ведення господарства через створення хліборобських товариств.

"... існуюче право власності на землі поміщицькі та інші землі нетрудових господарств сільськогосподарського значення, а також наудільні, монастирські, кабінетські та церковні землі, касується. Признаючи, що земля є власністю всього трудового народу і мають перейти до нього без викупу, Українська Центральна рада доручає генеральному секретаріату по земельних справах негайно виробити закон про те, як порядкувати земельним комітетом, обраним народом, тими землями до Українських Установчих зборів".

Значалося про те, що уряд уже виробив необхідний закон передачі землі трудовому народу без викупу, в основу якого покладено скасування приватної власності та її соціалізацію, а його прийняття відбудеться незабаром

I Універсал ЦР
10 червня 1917

«Народ український на своїй землі має право сам порядкувати життям».

Декларація Генерального Секретаріату ЦР
9 липня 1917

Проголошувалася розробка проєкту земельного закону на підставі рішень Всеукраїнського селянського з'їзду

II Універсал ЦР
3 липня 1917

Лише побіжно згадував про необхідність аграрних змін

III Універсал
7 листопада 1917

IV Універсал
9 січня 1918

Тимчасовий земельний закон
18 січня 1918

Законом скасовувалася приватна власність на землю. Сільські громади, волості, повітові й губернські земельні комітети отримали право власності в межах закону. Встановлювалася трудова норма – така кількість землі, яка б задовольняла споживчі потреби. Розмір трудової норми та термін її чинності визначали земельні комітети. Уропорядженні колишніх власників та орендарів залишалися ті землі, які вони могли обробити без найманої праці. Першочергове наділення землею стосувалося малоземельних і безземельних селян тощо.

Суспільно-політична активність селян улітку – восени 1917 р. посилилася. До Секретаріату земельних справ постійно надходили повідомлення стосовно суспільно-політичної активності селянства.

В Україні найбільшого розмаху суспільно-політична активність селянства набула восени 1917 р. у Київській, Волинській і Подільській губерніях..

За підрахунками І. Куташова, у вересні – жовтні відбулося 849 селянських виступів. За дослідженнями Ю. Котляра, ця цифра дещо менша: протягом липня – жовтня 1917 р. кількість аграрних виступів сягала 572.

Період Гетьманату

Грамота до всього
українського народу
29 квітня 1918

Права приватної власності як фундаменту культури й цивілізації відбудовуються в повній мірі [...]. Відбудовується повна свобода по розробленню купчих по купівлі-продажу землі. Поруч з сим буде вжито заходів по вивласненню земель по дійсній їх вартості від великих власників для наділення земельними участками малоземельних хліборобів [...]

8 червня 1918

Державний земельний банк дістав необмежене право придбання земель для їх продажу селянам. Розмір приватного землеволодіння не повинен був перевищувати 25 десятин.

14 червня
1918

Закон про право продажу та купівлі землі.

Якщо ділянки купували земельні товариства, то загальна площа повинна була вкладатися в розрахунок: 25 десятин на кожного члена товариства. Крім того, протягом трьох років придбану землю необхідно було розмежовувати на індивідуальні відруби.

жовтень 1918

Засновано Вищу земельну комісію, яку очолив сам П.Скоропадський.

листопад 1918

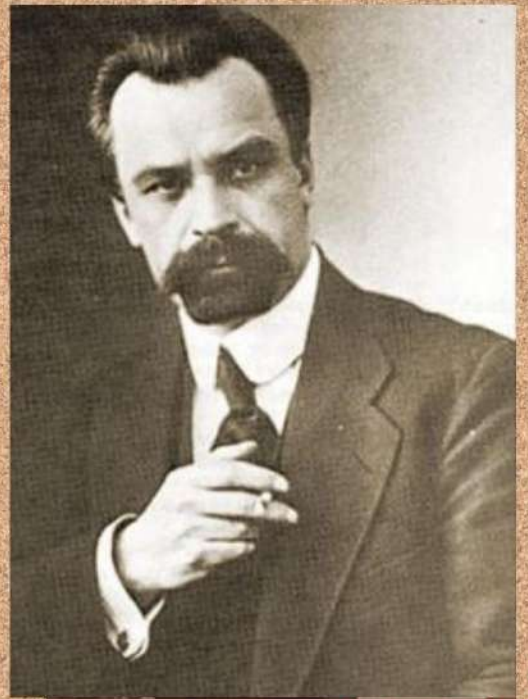
Законопроект, який регулював процес викупу Державним земельним банком надлишкових площ у землевласників та їх подальшого розподілу між селянами. Маєтки, що мали велике господарське значення (обслуговували цукроварні, розводили елітну худобу тощо) могли мати до 200 десятин землі, але вони підлягали акціонуванню.

Протягом 1918–1919 рр. суспільно-політична активність селянства посилюється. Зі зміною Центральної Рада Гетьманом Скоропадським, а згодом – приходом до влади Директорії, селянські виступи не припинилися. Однак вони набули організованого характеру. У 1918 р. селяни вже мали досвід війни.

Якщо протягом 1917 р. селянство виступало лише за вирішення аграрного питання, то в 1918 р. вимоги селян набули й політичного забарвлення. Селянство протестувало проти політичного режиму.

Період Директорії УНР

Там, де є 70% селянства,
не може панувати
міський пролетаріат.
При індивідуалістичній
методі нашого сільського
господарства, тут - на
Україні - соціалізм не
можна здійснити по
російській методі, бо
село від нього конче
мусить відсунутись...

**15 грудня
1918**

Закон про заборону продажу, закладу та оренду землі.

Декларація Директорії УНР.

Землі всіх дрібних трудових селянських господарств залишаються у користуванні попередніх власників, решта земель мала перейти до безземельних і малоземельних селян, насамперед тих, хто брав участь у боротьбі з гетьманщиною.

**26 грудня
1918**

Земельний закон про націоналізацію землі.

**8 січня
1919**

Законом скасувалося право приватної власності на всі землі, але дрібним господарствам залишалися в їх користуванні земельні частки розміром до 15 десятин.

Західноукраїнські землі протягом тривалого часу входили до складу Австро-Угорської імперії. Селянство, що становило абсолютну більшість населення краю, перебувало в скрутному становищі. Хоч революція 1848–1849 рр. й ліквідувала кріпосне право в Австро-Угорщині, але не набагато покращила їхнє становище. Ціна за викуп особистої залежності в десять разів перевищувала всі існуючі повинності.

До того ж поміщики, при проведенні реформи, захопили всі ліси, луки й пасовища. Їм належала майже половина орних земель. Селяни ж мали або невеликі наділи землі, або не мали її взагалі й змушені були найматися на роботу до панів або церкви. На Галичині продовжували панувати пережитки феодальних відносин. Поміщики змушували селян працювати на їхніх угіддях та виконувати різноманітні повинності на користь держави. Наймити працювали по 16 годин на добу і отримували мізерну платню, що звісно їх не влаштовувало

Період ЗУНР (ЗОУНР)

ЗАКОН ПРО ЗЕМЕЛЬНУ РЕФОРМУ 14 КВІТНЯ 1919

Головною ідеєю закону було вивласнення великої земельної власності та наділення нею мало і безземельних селян

За законом у земельний фонд ЗОУНР конфіскації підлягали поміщицькі, монастирські, церковні, єпископські, ерекціональні та фундаційні землі, набуті власниками з метою спекуляції, не оброблювальні й ті, що перевищують зазначені площу. Живий і мертвий інвентар, що належить до певного наділу підлягав також конфіскації, на відміну від предметів домашнього вжитку, одягу тощо.

Водночас окремий параграф попереджав селян, що «за самовільний захват, ділення вивласнених на основі цього закону земель та нищення лісів, будинків, інвентарю і земних плодів, оскільки не становить вчинків, підлягаючих під карний закон, мають карати адміністративні власті карою арешту до 6 місяців, з котрою може бути получена грошева кара до 10000 корон.

По цілому світі прокотилось і прогриміло ім'я України, що змучена і окрадена повстала до боротьби за своє людське право. Кілька років цілий світ чув і чує й тепер ім'я України, це веде до того, що світ таки пізнає справу нашу, визнає її за справедливу і своєю опінією підтримуватиме існування України, як рівноправного члена всесвітнього суспільства.

М. Шаповал

ukr.ndis@gmail.com

<https://www.facebook.com/profile.php?id=100089128239446>

<https://www.youtube.com/channel/UC1386stpvwll1f2x2976VfA>